

Vart bär det hän för svenskt jordbruk?

Nya alternativ behövs för en jordbruks- politik, som håller på att föråldras

Av agr. lic. ODD GULBRANDSEN

Lite var har man en känsla av att den svenska jordbrukspolitiken ligger i stöpsleven. Produktionsutvecklingen har lett till ett nytt marknads-läge, där de gamla riktlinjerna inte längre håller streck. Osäkerheten inför det nya och bristen på kunskap om det gamla kännetecknar en ofta förvirrad debatt kring de jordbruks-politiska problemen. Det är därför med glädje man noterar, att någon har modet att söka sammanfatta den hittillsvarande utvecklingen, ställa en prognos och utveckla en personlig uppfattning om målsättningen i dessa frågor.

I en på försommaren utkommen bok »Jordbruket vid full sysselsättning»¹ har LO:s jordbruksexpert, agr. lic. Clas-Erik Odhner, framlagt sina idéer om utvecklingslinjerna. Boken skall ses som ett diskussionsinlägg, skrivet av en av våra kunnigaste och mest ambitiösa jordbruks-expertyper, i syfte att ge stoff åt en vidare debatt.

Med hänsyn till de stora intressen, som förf:s idéer har, skall huvud-dragen av dem i korthet refereras.

Emedan de förutsättningar på vilka 1947 års jordbruksprogram byggde genom efterkrigstidens utveckling radikalt förändrats menar förf. att målsättningen inom de flesta delarna av jordbrukspolitiken måste omprövas. Efter analys av de förändrade förutsättningarna framlägger förf. själv förslag till nya målsättningar avseende dels jordbruksproduktionens framtida omfattning, dels företagsstrukturen, dels prissättningsmetodiken.

Enligt sin egen prognos beräknar förf. att jordbruksproduktionen kommer att stiga till ca 115 % av självförsörjningsnivån omkring 1970. Problemet är icke längre bibehållande av en beredskapsproduktion utan att skapa avsättning för ett exportöverskott. Eftersom marknaden för export av svenska jordbruksprodukter trots det stigande livsmedelsbe-

hovet i s. k. underutvecklade länder är mycket begränsad, kommer exportmöjligheterna snart att vara utnyttjade. En nedskärning-av produktionen blir nödvändig. Enligt förf. måste en nettonedskärning göras till 100 % av självförsörjningsnivån, men inom denna ram kan ett visst utbyte av svensk jordbruksvaruexport mot livsmedelsimport från utlandet vara fördelaktig. En sådan nedskärning innebär plantering av skog på den sämsta fjärdedelen åker.

Eftersom den sämsta åkerarealen i stor utsträckning odlas av de minsta jordbruket, betyder detta att ett mycket stort antal av dessa måste försvinna. Men därjämte menar förf. att målsättningen för ytterligare strukturrationalisering bör omprövas. I stället för att enligt 1947 års program binda målsättningen för den lämpliga företagsstorleken vid en viss areal bör den bindas vid en jordbrukarfamilj av bestämd storlek. En mera differentierad och specialiserad produktionsinriktning leder till att i det ena fallet mycket liten areal kan krävas för att ge full bärgning åt en familj, i det andra fallet en mycket stor areal för att ge samma inkomst (t. ex. hönsgård—biffdjursgård).

Beträffande prissättningen bör målsättningen enligt förf. revideras på tre punkter:

den ekonomiska prisbildningen bör skiljas från de sociala bidragen

prissättningen bör möjliggöra en mera långsiktig produktionsplanering

produktivitetensvinster inom jordbruksproduktionen skall helt tillfalla jordbruket.

Därjämte förordar förf. en förenkling av prissättningen på så sätt att prisregleringar icke skulle tillgripas vid smärre skillnader mellan importpris och inhemska priser, t. ex. inom en tioprocentig marginal. Där emot borde man hålla prisrelationerna mellan de viktigaste produkterna stabila, t. ex. genom garanterade grundpriser 2—5 år i förväg,

för att möjliggöra en rationell produktionsplanering, som i jordbruket kräver ganska lång sikt. En förhandlings-teknisk vinst av att låta produktivitetensvinsterna helt tillfalla jordbruket skulle bli en frikoppling av jordbrukarinkomsterna från lantarbetarlönerna. I de prissförhandlingar, där jordbrukskalkylen är underlag, skulle i princip endast lämnas kompensation för allmänna penningvärdeförsämringar. Inkomstbehov därutöver skulle behandlas som sociala bidrag för så vitt inte det kan visas en inkomstklyfta mellan dem som har utkomst av rationellt bedrivna jordbruk och motsvarande grupper inom andra yrken.

Den vikt förf. lägger vid att skilja den sociala prissättningen och bidragsgivningen från den ekonomiska prisbildningen grundar sig delvis på behovet av en klar redovisning av jordbrukspolitiken för allmänheten. Men dessutom grundar han den på en föreställning om den effekt, som den blandat ekonomiska och sociala prissättningen haft under 1940-talet på produktionsinriktningen inom jordbruket. Enligt förf. skulle nämligen mjölkbidragen till de mindre jordbruket ha stimulerat till att mjölkproduktionen koncentrerats till och ökat hos dessa. Bevisföringen härför är emellertid inte klar, och ställer man samman en del andra av förf. refererade undersökningar och hans egna uppfattningar, synes denna föreställning logiskt mindre hållbar. Ännu saknas klagörande undersökningar rörande denna punkt, vilket är beklagligt, då den är central i debatten om jordbrukspolitiska medel och deras effekt. En alternativ tolkning, som förefaller anmämlaren mera logiskt hållbar, är följande.

Det första som skapar tvivel om prisdifferentieringens effekt är att medan jämfört med den större jordbrukaren småjordbrukaren genom mjölkprisdifferentiering erhåller inkomstökningar av storleksordningen 15—30 %, hans produktionskostnader ökar flerdubbelt häremot. Detta beror främst på en lägre effektivitet av arbetsinsatsen. Studerar man därför produktionsinriktningen hos det mindre jordbruket, finner man en ensidig inriktning på mjölkproduktionen, som särskilt i skogsbygderna sammanhänger mindre med kostnadsstrukturella än med klimatiska och geografiska förhållanden. Det kanske förhåller sig så att skogsbygdjordbrukaren saknar andra huvudalternativ än mjölkproduktion. Det är i så fall naturligt att han sö-

¹ Odhner, Clas-Erik: Jordbruket vid full sysselsättning. KF:s förlag, Sthlm 1953. 271 s. Pris kr. 14:50.

ker öka denna produktion så mycket som möjligt för att få en högre inkomst av sin sysselsättning. Enligt välkänt mönster är det genom att ge en högre inkomst till honom än vad hans produktion är värd t. o. m. möjligt att åstadkomma en mindre produktionsstegring än eljest. Detta innebär i så fall en rakt motsatt tolkning av mjölkbidragens effekt.

En annan betydelsefull faktor är utvecklingen av mjölkbillinjerna, som ökat mest i de bygder där mjölkproduktionen visat starkaste ökningen. Drivande härvidlag torde ha varit två förhållanden. Det ena är det distributionsekonomiska och kulturella värdet för avlägsna jordbruksbygder av att stå i daglig kontakt med tätorter. Det andra är den ekonomiska men av försörjningsskäl nödvändiga stimulansen under avspärrningsåren, som statsmakterna lämnade åt en utsträckning av mjölkbillinjerna.

Men om lönsamheten trots pristilläggen är så mycket sämre för småjordbruken än för de större och sämre i skogsbygd än på slättbygd, varför flyttar inte befolkningen vid dessa jordbruk i större utsträckning till andra yrken? Odhner återger några undersökningar som visar att detta sammanhänger med möjligheten till yrkesväxling. Denna är större i högkonjunkturer, då inkomstklyftan är minst, och större i närheten av städer och tätorter, vilka är flest i slättbygderna. Avflyttningen visar också en koncentration till perioder, då tätortsyrkens expansion är starkast, och i bygder kring de starkast växande tätorterna.

Om den tolkning av utvecklingen som nu skisserats är riktig innebär den ett ganska besvärligt problem att anpassa jordbruksproduktionen till konsumtionsutvecklingen. Enligt den odhnerska tolkningen skulle det hela röra sig om ett relativt enkelt prisproblem, nämligen att genom en prissänkning för småjordbrukarna på mjölken minska deras produktion därav. En sådan konsekvens av sin tolkning har emellertid förf. inte själv dragit. Han påpekar tvärtom på ett flertal ställen i sitt arbete att syftet med en omläggning av jordbrukspolitiken icke får vara prissänkningar som leder till inkomstminskningar utan att dessa skall vara följden av produktivitsstegringar.

Att underlätta avflyttningen från ineffektiva jordbruk.

En av de viktigaste vägarna till

Forts. sid. 488

VART BÄR DET HÄN...

Forts. från sid. 475

produktivitetstegring skulle därvid vara en omfattande nedläggning av den sämsta åkerarealen. På denna bedrivs främst mjölkproduktion. Eftersom smöröverskottet i den växande konkurrensen med margarin torde komma att bli det mest besvärande, är en sådan målsättning ur teoretisk synpunkt utmärkt. Men också här är de befintliga mekanismerna besvärliga. Ty de sämsta arealerna ligger också i de mest avlägsna bygderna, där man har de minsta möjligheterna till yrkesväxling. Därtill kommer att nyodlingen i dessa bygder är den färskaste — den har pågått i avsaktande tempo under större delen av 1940-talet och förekommer strövis fortfarande — och jordbruksföretagarna där kan ha hunnit bli för gamla för en yrkesväxling men har 15—25 år kvar av sin livsgärning. Vilka är då de lämpliga incitament, som måste användas för att leda avflyttningen från dessa ineffektiva jordbruk?

En väg är att underlätta självpensioneringen. Jordförvärvslagen, som tillkom för att bromsa den starka värdestegringen av jordbruksfastigheter under krisårens flykt till realkapital, avsåg att gynna den unga jordbrukargenerationen, men glömde verkningarna för den äldre brukargeneration, som avsåg att självpensionera sig. Både den prisbrom-

sande effekten av jordförvärvslagen och det osäkra penningvärdet över huvud taget har sannolikt förorsakat strukturrationaliseringen. Man får förmoda att den pågående översynen av jordförvärvslagen undanröjer förutsättningarna för dess bidrag till en sådan effekt.

En annan väg är att aktivisera landsbygdsplaneringen. Undersökningar har visat att de lokala kontaktarna är avgörande för yrkesväxlingen. Lokala samarbetskommittéer, som sammansättes så heterogent som möjligt och som uppfostras till ett klart medvetande om riksmålsättningen i sådana landsbygdsplaner, bör därför vara bättre än specialiserade nämnder, där den centrala kontakten är starkast.

En tredje väg är att hoppas på att en snabb avgång av den äldsta brukargenerationen skall utlösa en acceleration av den pågående strukturrationaliseringen. Denna generation dominerar nämligen bland småjordbrukarna. Förf. tycks åtminstone i det föreliggande arbetet sätta den största tilliten till en sådan utväg, samtidigt som han är väl medveten om att det kan dröja 10—20 år, innan en sådan får full effekt.

Anmälaren vill för sin del framkasta ytterligare en väg till diskussion. En allt för stark avflyttning från jordbruket har i vissa avseenden en ogynnsam verkan på samhällsutvecklingen. Avflyttningstakten 1946 och 1947 om ca 3,5 % per år bromsades sannolikt upp mera av bostadsbrist än av brist på sysselsättningsmöjligheter i tätorterna. Den stora massan av jordbrukare är av tidigare angivna skäl hänvisad till en tämligen ensidig mjölkproduktion. Ur dessa synpunkter skulle det vara fördelaktigare för samhället, om mjölken kunde finna vidgad användning.

Det vore av stor betydelse om nya idéer härom kunde skapas. Det är svenska idéer, som gjort svenska industriprodukter begärliga i utlandet, så begärliga att de kunnat klättra över allehanda nationella tullskydd

= good will

PERSTORPS
koncentrerade ättika

Skånska Ättikfabriken AB, Perstorp

Alltid lika goda

Fyrtofnets konserver

A. B. SVERIGES FÖRENADE KONSERVFABRIKER

Sveriges Grossistförbund

Presidium:

Ordförande: Direktör Ake Sahlin, Stockholm.

1:e v. ordf.: Direktör S.-E. Sandström, Uppsala.

2:e v. ordf.: Konsul Knut Edstrand, Malmö.

Direktion:

Verkst. direktör: E. Kördel.

Vice verkst. direktör: B. Cedercrantz.

Svensk Handel

Tidskrift för import- och partihandel

Ansvarig utgivare:

Direktör E. Kördel

Redaktör:

K.-G. Bergstrand

Annonsavdelning och expedition:

G. Lindell

Redaktion, annonsavd. o. expedition:

Regeringsgatan 5, 4 tr., Stockholm

Postadress: Stockholm 16

Tel.: 23 54 70. Postgiro: 33 00

Prenumerationspris, helår:

Inom Sverige kr. 30:—

Utlandet » 35:—

Lösnummer » 1: 50

Tidskriften utkommer den 15 och sista i månaden. Dubbelnummer i augusti och december, inget nummer under juli.

och importrestriktioner. Men nya idéer kräver hårt, mödosamt och dyrbart forskningsarbete. Tekniken har hunnit så långt att man skapar inte en ny idé genom att låsa in en begåvning på ett rum några veckor och låta honom experimentera. I Pont-koncernen lade ned 30 miljoner dollars för att få fram en ny nylonstrumpa. Sverige har inte lika stora resurser, men det behövs kanske inte så stor del av de miljonsummor, som nu årligen vandrar genom statskassan och mejeriorganisationerna till behövande jordbrukare för att skapa nya och förbättrade produkter, begärliga både inom och utom landet. Mjölkäggvitan är en äggvitesubstans som hittills och för lång tid framåt torde vara svåröve träffad i allsidighet och relativt billig. Men den utnyttjas delvis i dag. En stor del går åt för att producera fläsk, d. v. s. fett! Ny ostsorter samt torrmjölksinblandningar i korv och knäckebröd är några av de vägar som prövas men där mycket torde återstå att vinna genom effektivt och omfattande forskningsarbete.

Även om man sålunda kan påvisa vissa svårigheter vid ett förverkligande av de målsättningar som Öd.

ner föreslår och även om man kan ha olika uppfattningar om de lämpligaste målsättningarna, står det klart, att med det presenterade arbetet en betydelsefull insats har skett i att ge nya alternativ till en jordbrukspolitik, som håller på att föråldras. Var och en som vill se litet av vad som döljer sig bakom dagens jordbrukspolitik eller som vill se utvecklingslinjerna inom svenskt jordbruk på litet längre sikt rekommenderas ett studium av den lättlästa och debattväckande boken.